

Aldona Molesztak

Jakość życia człowieka w obliczu wykluczenia społecznego

Wprowadzenie

Człowiek dąży do wyznaczonego celu życiowego, który jest zawsze inny, odmienny, tak samo, jak każdy z nas ludzi jest wyjątkowy. Realizujemy wizję przyszłości, poprzez osiąganie etapowych celów. W teraźniejszości oczekujemy, aby nasza jakość życia, we wszystkich dziedzinach życia, była oceniana przez nas samych wysoko. W dążeniu do realizacji aspiracji napotykaamy jednak różne trudności, które mogą prowadzić do wykluczenia społecznego. Pytanie jakie możemy wówczas postawić dotyczy chwili pojawienia się trudności oraz przyczyn ich powstania. Wyjaśnione na początku zostaną dwa podstawowe zagadnienia pojawiające się w tytule tego artykułu: jakości życia i wykluczenia. Obydwa pojęcia są znane w literaturze przedmiotu od wielu lat.

Jakość życia, zadowolenie z życia to kategorie występujące często zamiennie. W klasycznych badaniach o jakości życia stanowił stopień zadowolenia z jego poszczególnych sfer, wyrażony w formie oceniającej refleksji. Kategoria jakości życia ujmowana jest na wiele sposobów. Jakość życia w rozważaniach Heleny Sęk [1993, s. 110] oznacza w sensie obiektywnym zespół warunków życia człowieka, obiektywne atrybuty świata przyrody, przedmiotów i kultury oraz obiektywnie oceniane atrybuty człowieka związane z poziomem życia i pozycją społeczną. Do obiektywnych wyznaczników jakości życia należy także struktura organizmu człowieka i poziom funkcjonowania jego układów biologicznych (zdrowie); w sensie subiektywnym to rezultat wewnętrznych procesów wartościowania różnych sfer życia i życia jako całości. Jest to kategoria poznawczo-przeżyciowa (emocjonalna),

a podmiot jest najważniejszym źródłem danych, na podstawie którego wnioskuje się o poziomie jakości życia.

Natomiast S. Kowalik [2000, s. 28] definiuje jakość życia psychicznego, która jest sumą przeżyć doświadczanych przez człowieka w przeciągu określonego odcinka czasu. Jest to charakteryzujący nasze życie psychiczne zbiór stanów subiektywnych (ich intensywność, liczba przeżyć doświadczanych w jednostce czasu, zróżnicowanie, odmiennność przeżyć, usztywnienie, koncentracja na przeżyciach określonego rodzaju, powierzchowność, słabe wiązanie z własnym ja). Problem jakości życia jest zagadnieniem o dużej wadze, zarówno poznawczej, jak i praktycznej. Jakość życia jest kluczowym zagadnieniem badawczym o charakterze interdyscyplinarnym. Wielokierunkowość badań nad jakością życia wynika z różnych sposobów jej interpretacji oraz stosowania specyficznych dla danej dyscypliny narzędzi i metod pomiaru.

Poziom jakości życia człowieka zmienia się pod wpływem wielu sytuacji, w wyniku których on sam może się izolować. Jednocześnie może spowodować odizolowanie się otoczenia od jednostki. Przyczyny zmiany jakości życia są bardzo różne. Do negatywnych zaliczyć można np. utratę pracy, zdrowia, brak sukcesów zawodowych itp. Pozytywne przeobrażanie się jakości życia może dotyczyć tych samych sfer, ale w kontekście osiągnięcia sukcesów, dobrego samopoczucia. Zarówno pozytywne, jak i negatywne zmiany mogą stać się powodem wykluczenia społecznego człowieka.

Wykluczenie społeczne jest pojęciem obejmującym różnorodną, zmienną klasę zjawisk, w której zbiorowość ekskludowanych jest wewnętrznie zróżnicowana, z uwagi na obowiązujący w danym społeczeństwie system norm i wartości. Do tej grupy zaliczyć można zarówno kategorie społecznie akceptowane, jak i nieakceptowane z uwagi na konflikt z prawem albo „inność”, która może być różnie ukazywana [Grotowska-Leder, Faliszek 2005, s. 10]. Interesującego podziału dokonali Autorzy *Diagnozy społecznej*, bowiem wyróżnili trzy rodzaje syndromu wykluczenia społecznego: wykluczenie strukturalne związane z miejscem zamieszkania oraz niskim wykształceniem własnym i ojca, skorelowane z determinowanymi przez ww. cechy dochodami gospodarstwa domowego poniżej poziomu ubóstwa; wykluczenie fizyczne związane z wiekiem, inwalidztwem oraz w mniejszym stopniu z wykształceniem, natomiast negatywnie korelującym z bezrobociem oraz ubóstwem; wykluczenie normatywne dotyczące osób uzależnionych, samotnych wchodzących w konflikt z prawem [Czapiński, Panek 2004, s. 269-270; zob. też: Rek, Woźniak 2005, s. 141].

Cel i metoda badań

Celem przeprowadzonych badań było określenie zadowolenia życia i ujawnienie zjawiska wykluczenia społecznego, a także porównanie w tym zakresie wyników próby kobiet i mężczyzn. Jednak z uwagi na rozmiary artykułu skoncentruję się na jednym wybranym problemie badawczym, wynikającym z tak postawionego celu: *Czy istnieje różnica pomiędzy kobietami i mężczyznami w zakresie zadowolenia z życia i zjawiska wykluczenia społecznego?*

Badanie zostało przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego, techniką ankiety z wykorzystaniem narzędzia, jakim był kwestionariusz ankiety. Pierwsza część kwestionariusza dotyczyła jakości życia. Natomiast druga część kwestionariusza dotyczyła kwestii wykluczenia społecznego. W kwestionariuszu wymieniane są potrzeby materialne, psychiczne, socjo-psychiczne, społeczne i zdrowotne, z których respondent wyraża swoje zadowolenie. Ponadto zadaniem badanego studenta jest wskazanie warunków szczęścia, oraz sytuacji wykluczenia społecznego.

Badanie przeprowadzono we wrześniu 2005 r. na próbie z populacji studentów zaocznych. Badanie objęło 99 studentów studiów magisterskich uzupełniających trzech specjalności: pedagogiki społecznej, pedagogiki pracy i andragogiki oraz edukacji dla bezpieczeństwa.

Wyniki badań

Na otrzymanym materiale badawczym ustalono takie wskaźniki, jak: średnia (M), test porównania średnich, odchylenie standardowe, jednoczynnikowa analiza wariancji Fishera, poziom istotności różnic między płcią.

Zebrane wyniki badań dotyczące porównania kobiet i mężczyzn w zakresie ich jakości życia wskazują, że istnieją wybiórcze różnice w poszczególnych kategoriach – to znaczy zadowolenia ze standardu życia, zadowolenia z siebie oraz miejsca, w którym żyje badany. We wszystkich badanych kategoriach bardziej zadowoleni są mężczyźni, tzn. z zarobionych pieniędzy, zabezpieczenia bytu, poszerzania własnych zainteresowań, radości życia, osiągnięć życiowych, perspektyw na przyszłość, satysfakcji pracy, okolicy, w której mieszkają. Natomiast nie stwierdzono istnienia różnic w życiu społecznym i zdrowiu.

Poziom szczęścia różni istotnie badane grupy właściwie we wszystkich pytaniach. Jednocześnie studenci uważają, że zasługują na dużo więcej i być może dlatego są oni w porównaniu zwłaszcza do studentek mniej zadowoleni z życia (M = 2,63 – mężczyźni, M = 3,37 – kobiety). W pytaniu o poziom szczęścia kobiety są mniej szczęśliwe (M = 5,10 – mężczyźni, M = 4,50 –

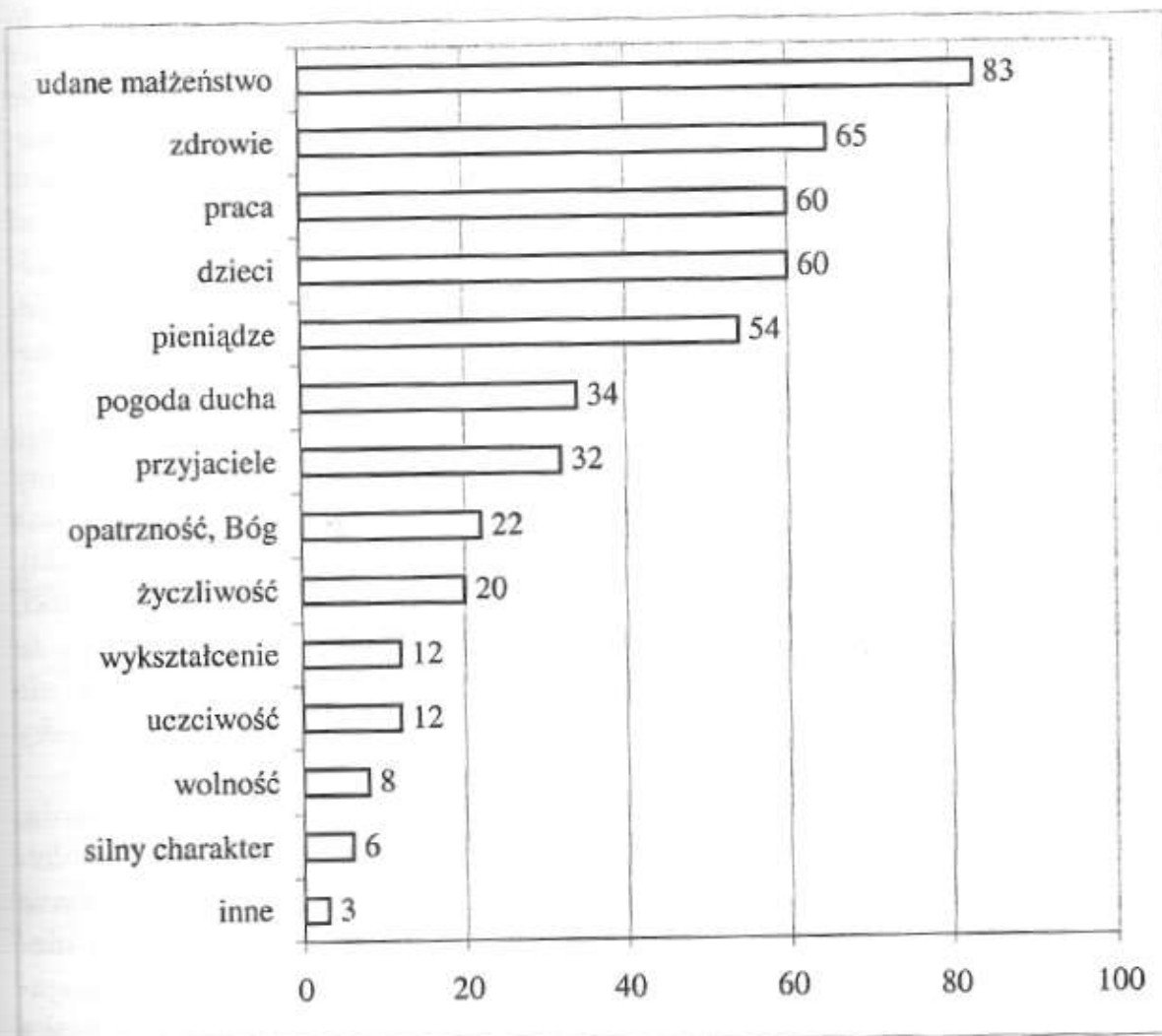
kobiety), uznają podobnie jak panowie, że zasługują na więcej ($M = 3,73$ – mężczyźni, $M = 3,04$ – kobiety), jednak – jak pokazano wyżej – są bardziej zadowolone z życia, mimo że swój poziom materialny oceniają gorzej niż mężczyźni. Ponadto warto zauważyć, że kobiety nisko oceniając standard życia wysoko oceniają radość życia ($M = 5,14$). Co ciekawe, kobiety częściej deklarują, że kogoś kochają. Warto zwrócić uwagę, że kobiety też częściej, niż mężczyźni dążą do poprawy swojej jakości życia. Do poprawy poziomu materialnego będą dążyły poprzez: *Ciągłe podwyższanie kwalifikacji (nie tylko zawodowych), nawiązywanie kontaktów umożliwiających nowe rozwiązania zawodowe i w efekcie uzyskanie większych możliwości finansowych; Poprzez uzyskanie dodatkowego źródła dochodu, troskę o rodzinę, wykształcenie dzieci; zmianę pracy.* Poprawę zadowolenia z potrzeb zdrowotnych osiągną badani poprzez: *Więcej ruchu i ćwiczeń fizycznych, dbanie o dietę; Zwiększenie dbałości o zdrowie, częstszą kontrolę u lekarza; Jestem przewlekłe chora od urodzenia i całe życie dążę do poprawy w różny dostępny sposób, ograniczenie palenia tytoniu, i unikanie stresów; Więcej relaksu, czasu dla bliskich.*

Natomiast egzemplifikacją poprawy zadowolenia z zaspokojenia potrzeb fizycznych są następujące wypowiedzi: *Rozwijanie kontaktów interpersonalnych, rozwój intelektualny poprzez szkołę, pracę zawodową; Kształcenie oraz przebywanie z odpowiednimi osobami w życiu; Mniej stresów, więcej czasu dla siebie, więcej snu; Poprzez samodoskonalenie, naukę; Zmiany w życiu i pomoc terapeutyczną; Skupienie się na swojej duchowości i pogłębienie wiary, co da mi większy spokój wewnętrzny i radość życia (docenienie tego, co mi przynosi).* Zadowolenie z zaspokajania potrzeb socjo-psychicznych badani uzyskują dzięki: *Zmianie miejsca zamieszkania; Mobilizacji akceptacji siebie, tzn. jej próbą, dążenia do zrealizowania swoich zamierzeń; Chciałabym aby ludzie żyjący w mojej okolicy mogli uczestniczyć w jakiś zajęciach dotyczących ochrony środowiska oraz dot. wychowania w rodzinie i wychowania młodzieży. Zajęcia takie (wydanie broszury) może organizować Urząd Gminny.*

Istotne znaczenie dla wyników przeprowadzonych badań miało określenie warunków udanego szczęśliwego życia. Studenci mieli możliwość wyboru spośród czternastu warunków tych, które w sposób szczególny ich zdaniem wpływają na szczęście. Okazuje się, że są cztery wyróżniające warunki, do których należą: udane małżeństwo, zdrowie, praca i dzieci. Na piątym miejscu sklasyfikowane zostały pieniądze. Zatem materialne wartości są bardziej znaczące dla studentów, niż uczciwość czy życzliwość. Zauważyć warto, że człowiek, który nie ma pieniędzy boryka się z wieloma trudnościami. Brak pieniędzy oznacza dzisiaj często np. brak możliwości zakupu lekarstw,

opłaty czynszu, brak chleba, czyli brak zaspokojenia podstawowych potrzeb człowieka. Zebrane dane prezentuje graficznie Wykres 1.

Wykres 1. Warunki udanego szczęśliwego życia

Źródło: badania własne

Badanym studentom zadano pytanie czy w swoim dotychczasowym życiu byli w sytuacji wykluczenia społecznego. Dzięki zebranych informacjom okazało się, że na 99 badanych 17 osób dotknęło wykluczenie społeczne. Okazuje się, że taką opinię wyraziły tylko kobiety. Wykluczenie społeczne nie dotyczy badanych mężczyzn, bowiem żaden z nich nie wskazał na to zjawisko. Biorąc pod uwagę wszystkich badanych studentów wynosi to 17,17%, natomiast w stosunku tylko do 61 badanych kobiet liczba 17 stanowi 27,86%. Siedem respondentek wskazało zakład pracy, jako środowisko wykluczenia społecznego. Przyczyn zaistniałej sytuacji było kilka. Sześć respondentek zrezygnowało z zatrudnienia w tym zakładzie pracy, bowiem

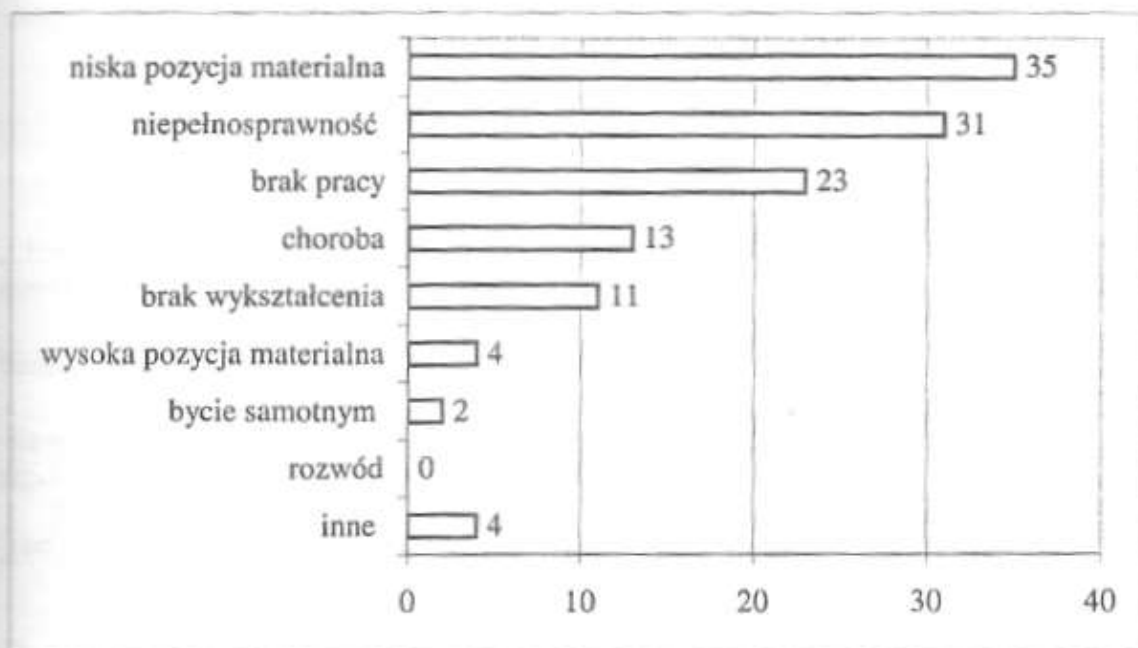
atmosfera była bardzo niesprzyjająca, chociaż jedna studentka nadal pracuje w niesprzyjających warunkach. Egzemplifikacją zaistniałej sytuacji są następujące wypowiedzi badanych: *W tej chwili jestem na V roku studiów, a mój pracodawca nie może znieść, że jego podwładna będzie miała wyższe wykształcenie i tytuł magistra. Dlatego utrudnia mi życie, jak tylko można np. nie zwalnia mnie na zjazdy, a nawet nie daje mi przysługującego urlopu; Nie byłam wykluczona, ale plotki i komentarze były tak właściwie przelotne, że dowiedziałam się, że studia tylko mi przeszkadzają i powinnam się dostosować do osób, które kręcą i zachowywać się prosto i zwyczajnie; Zostałam wykluczona ze względu na zbyt wysokie ambicje, co kolidowało z ambicjami innych pracowników i chęcią powierzania mi innych zadań w pracy, w których ja się nie realizowałam. Odeszłam z miejsca pracy, ale nie cierpię z tego powodu. Była bardzo nieprzyjemna atmosfera. Obecnie pracuję tylko czasami, a dochody są wystarczające.*

Drugą przyczyną wskazaną przez badane studentki jest niska pozycja materialna (4 kobiety). Następnie wyróżnione zostało wykluczenie z rodziny (3 respondentki). Przyczyną był w pierwszym przypadku rozwód. Z grona rodziny czuła się wykluczona studentka wchodząca w konflikt na tle spadku. Śmierć matki była przyczyną wykluczenia z rodziny innej respondentki, która opisała to w następujący sposób: *Śmierć matki spowodowała, że zostałam sierotą, a więc ktoś musiałby się mną zaopiekować. Tak się nie stało i w wieku 18 lat byłam zdana wyłącznie na siebie, bez pracy, pieniędzy i perspektyw. Ale dałam sobie radę.*

Kolejnym wymienionym zostaną tylko pojedyncze wskazania wykluczenia. Należy do nich brak pracy (*Kiedy pozostawałam bez pracy w gronie najbliższej rodziny nie było to dobrze postrzegane*). Bycie samotnym (*Całe życie czuję się człowiekiem nieakceptowanym, trudno powiedzieć, dlaczego*) i niepełnosprawność słuchowa to przyczyny wykluczenia ze środowiska przyjaciół. Jedną z badanych studentek stwierdziła, że wykluczone ze środowiska rówieśniczego było jej dziecko z powodu braku wykształcenia matki. Inna wskazała na wykluczenie dziecka z powodu śmierci ojca. Tendencją, którą łatwo zauważyć, jest fakt, że wykluczenie społeczne dotyczy tylko kobiet.

Wszyscy badani studenci wypowiadali się na temat przyczyn wykluczenia społecznego. Zebrane dane graficznie prezentuje Wykres 2. Analiza wykresu prowadzi do stwierdzenia, że badane osoby wyróżniły trzy podstawowe przyczyny wykluczenia społecznego, do których należą: niska pozycja materialna, niepełnosprawność, brak pracy. Przywołując zacytowany wcześniej podział J. Czapińskiego i T. Panka (2004) podane zjawiska obejmować będą wykluczenie fizyczne.

Wykres 2. Przyczyny wykluczenia społecznego

Źródło: badania własne

Wnioski z badań

- Istnieją różnice statystycznie istotne w opiniach badanych kobiet i mężczyzn. Mężczyźni są bardziej zadowoleni z życia, czyli z zarobionych pieniędzy, zabezpieczenia bytu, poszerzania własnych zainteresowań, radości życia, osiągnięć życiowych, perspektyw na przyszłość, satysfakcji pracy, okolicy w której mieszkają. Jednocześnie studenci uważają, że zasługują na dużo więcej i być może dlatego są oni w porównaniu zwłaszcza do studentek – mniej zadowoleni z życia.
- Kobiety są mniej szczęśliwe, ale uznają podobnie jak panowie, że zasługują na więcej, jednak są bardziej zadowolone z życia, mimo że swój poziom materialny oceniają gorzej niż mężczyźni. Ponadto warto zauważyć, że kobiety nisko oceniając standard życia wysoko oceniają radość życia. Co ciekawe, kobiety częściej deklarują, że kogoś kochają. Warto zwrócić uwagę, że kobiety częściej, niż mężczyźni dążą do poprawy swojej jakości życia.
- Warunkiem szczęśliwego życia jest udane małżeństwo, dobre zdrowie, dzieci i pieniądze.
- Wykluczenie społeczne częściej dotyczy kobiet niż mężczyzn. Najczęstszą przyczyną wykluczenia badanych studentek jest postawa pracodawcy (brak wykształcenia pracodawcy) i złe relacje ze współpracownikami nieambitnymi, mało kreatywnymi.

- Wykluczenie społeczne obejmuje w opinii badanych osoby o niskiej pozycji materialnej, niepełnosprawnych oraz bezrobotnych. Najczęściej wśród studentów spotykamy się z wykluczeniem fizycznym. Wykluczenia strukturalnego i normatywnego nie stwierdzono.

Literatura:

- Czapiński J., Panek T., *Diagnoza społeczna 2003*, Warszawa 2004.
- Grotowska-Leder J., Faliszek K., *Wstęp*, [w:] J. Grotowska-Leder, K. Faliszek (red.), *Ekсклюzja i inkluzja społeczna. Diagnoza – uwarunkowania – kierunki działań*, Toruń 2005.
- Kowalik S., *Jakość życia psychicznego*, [w:] R. Derbis (red.), *Jakość rozwoju a jakość życia*, Częstochowa 2000.
- Rek M., Woźniak W., *Wyrównanie szans? Reforma polskiego systemu edukacji a realizacja idei inkluzji społecznej*, [w:] J. Grotowska-Leder, K. Faliszek (red.), *Ekсклюzja i inkluzja społeczna. Diagnoza – uwarunkowania – kierunki działań*, Toruń 2005.
- Sęk H., *Jakość życia a zdrowie*, „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny” 1993, nr 2.